

bundelen in een atlas. De atlas zal een goed beeld geven van de verspreiding van de soorten over Limburg. Met deze informatie kunnen concrete maatregelen voor verbetering worden uitgevoerd. Ook kan het beheer met behulp van deze gegevens worden geëvalueerd en waar nodig worden bijgesteld.

#### PROJECT VAN GENOOTSCHAP EN VLINDERSTICHTING

De Dagvlinderatlas van Limburg is een gezamenlijk project van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en de Vlinderstichting. Beide organisaties willen zich samen inzetten voor behoud en herstel van de vlinderstand in Limburg. Vlinders zijn namelijk uitstekende graadmeters voor de kwaliteit van natuur en

landschap. Maatregelen voor vlinders zijn ook gunstig voor andere dieren en planten. De hele natuur profiteert dus van dit project!

**Kars Veling**, projectleider, 0317-467340

#### NATUURBELEVING EN NATUURBESCHERMING IN VOORMALIG NEDERLANDS-INDIË

In voormalig Nederlands-Indië moet het natuurrevel van Heimans en Thijssse ook hebben doorgeklonken. De oprichting van de Nederlandsch-Indische Natuurhistorische Vereniging (in 1912) en van de Nederlandsch-Indi-

sche Vereniging tot Natuurbescherming (in 1913) waren hiervan een direct gevolg. Ook zijn er diverse populair geschreven werken verschenen op het gebied van flora en fauna. Voor zover bekend, is er nimmer een overzicht samengesteld van al deze activiteiten en publicaties in voormalig Nederlands-Indië. De Heimans en Thijssse Stichting overweegt de mogelijkheden om hiernaar een onderzoek te laten verrichten. Een ieder, die gegevens heeft over genoemde activiteiten of titels kent van populaire publicaties over flora en fauna van Nederlands-Indië, wordt verzocht deze door te geven aan Lydia Haafkens, Van Mourik Broekmanstraat 21-3, 1065 ER Amsterdam.

**Jaap Mennema**

## BOEKBESPREKINGEN

### VLEERMUIZEN IN HET LANDSCHAP

KAPTEYN, K., 1995. SCHUYT & CO. 224 pp. In de boekhandel (ISBN 90 6097 392 5) off 59,50 overnemen op giro 299215 van het Noordhollands Landschap te Castricum, o.v.v. artikel 5281.

In Noord-Holland maken vleermuizen sinds 1991 deel uit van het provinciale natuuronderzoek. Het onderzoek dat aan de vleermuisatlas van Noord-Holland ten grondslag heeft gelegen is voortgekomen uit het landelijke Vleermuis Atlas Project. In Noord-Holland heeft het atlasproject door ondersteuning vanuit de Provincie een krachtige impuls gekregen. In Noord-Holland zijn in de periode 1986-1993 ruim 10.000 vleermuiswaarnemingen verricht. Zij vormen de basis voor deze verspreidingsatlas, een luxe uitgave die tot stand kwam in samenwerking met de Provincie Noord-Holland, de Noordhollandse Zoogdierstudiegroep en het Noordhollands Landschap. Het is de vierde uitgave in de reeks ecologische atlanten van Schuyt & Co. Dat een provinciale atlas in deze reeks het licht mag zien is op zich al het vermelden waard; qua vormgeving kan deze atlas zich meten met zijn voorgangers. Het boek valt op door een helder en bondig taalgebruik; je leest het moeiteloos door. De tekeningen zijn van hoge kwaliteit en de vele sublieme kleurenfoto's van landschappen en vleermuizen hebben tal van zeldzame elementen vastgelegd. In de soortteksten zijn bovendien aquarellen opgenomen van Ruud van Beusekom.

'Vleermuizen in het landschap' is meer dan een verspreidingsatlas van vleermuizen in Noord-Holland, zo blijkt ook al uit de ondertitel ('over hun ecologie, gedrag en verspreiding'). Achtereenvolgens worden de volgende thema's behandeld: ecologie en gedrag, soortbesprekingen, vleermuizen in het Noordhollandse landschap, aantalsontwikkelingen, bescherming en behoud en vleermuisonderzoek.

Het eerste gedeelte van de atlas gaat uitgebreid in

op onderwerpen als systematiek, echolocatie, foerageerstrategieën, winterslaap, geboorte van de jongen, zomerverblijfplaatsen, predatie, paargedrag, seizoenstrek en rabbiës. Dit hoofdstuk is wellicht de meest complete inleiding op een verspreidingsatlas die ooit van deze diergroep in Europa verschenen is. De meest recente kennis over de ecologie en het gedrag van vleermuizen staat erin beschreven.

Het tweede hoofdstuk beslaat bijna de helft van het boek en gaat in op de in Noord-Holland waargenomen soorten. De soortteksten zijn opgebouwd uit de volgende hoofdonderdelen: leefgewoonten, jachtgedrag, voorkomen en aantallen en landschapsgebruik. Terugkerende kaders hebben betrekking op voorbeelden van hoe soorten gebruik maken van het landschap op een groter schaalniveau: illustratie voor het netwerk van verblijf-, foerageerplaatsen en vliegroutes in het landschap dat voor vleermuizen zo typerend is. Van elke soort wordt aangegeven in welke habitats zij jaagt en van welke typen verblijfplaats zij afhankelijk is. Het habitatgebruik is in een grafiek weergegeven.

De beschrijving van het landschaps- en habitatgebruik van de verschillende soorten in deze atlas is een novum voor Europa. Het batdetectoronderzoek heeft aan de veelal gebrekkige kennis uit het verleden veel nieuwe inzichten over verspreiding en ecologie toegevoegd. De provinciale atlas vat de nieuw verworven inzichten samen voor de provincie Noord-Holland en loopt daarmee vooruit op de landelijke 'atlas van de verspreiding en ecologie van de Nederlandse vleermuizen in de zomerperiode'. Van elke soort (m.u.v. de zeer zeldzame) zijn verspreidingskaarten van de zomer en winter opgenomen. Vreemd genoeg ontbreekt echter de kaart met de winterverspreiding van de Meervleermuis. Het relatieve voorkomen van een soort wordt voor elke regio uitgedrukt in het percentage kilometerhokken met waarnemingen.

In Noord-Holland zijn tot en met 1993 15 soorten waargenomen. De meest kenmerkende soorten

zijn Meervleermuis, Laatzvlieger, Rosse vleermuis en Ruige dwergvleermuis. Dit blijkt uit het substantiële aandeel van de Nederlandse populatie dat in Noord-Holland verblijft. Ook in internationaal opzicht is de provincie voor deze vier soorten van betekenis.

In Noord-Holland wordt terecht erg voorzichtig met batdetectorwaarnemingen van *Myotis*-soorten en grootvleermuizen omgesprongen. Onzekere determinaties zijn niet opgenomen.

In het hoofdstuk dat volgt op de soortteksten wordt nader ingegaan op de vleermuisfauna's in de verschillende regio's. Zeer verhelderend hierbij zijn diagrammen voor elke regio waarin het relatieve voorkomen per soort is weergegeven. In de regiobesprekingen wordt ingegaan op soortenrijkdom, -diversiteit en belangrijke vleermuishabitats. Verder wordt uitvoerig ingegaan op de betekenis van landgoederen, opgaande begroeiing in het agrarisch gebied en wateren.

Een doortimmerde analyse van aantalsontwikkelingen in kerken en winterverblijfplaatsen gaat vooraf aan een uitgebreide bespreking van beschermingsmaatregelen. Hierbij wordt nadrukkelijk ingegaan op de indicatieve waarde van vleermuizen voor de kwaliteit van het landschap en de rol die vleermuizen kunnen spelen in het beleid.

In het laatste hoofdstuk wordt het vleermuisonderzoek in Noord-Holland behandeld. Dit hele hoofdstuk komt m.i. beter tot zijn recht op een andere plaats in het boek, namelijk voorafgaand aan de soortbesprekingen.

Deze atlas vormt een absolute bekroning op het werk van de tientallen vrijwilligers die bij nacht en ontij erop uit zijn getrokken om de verspreiding van vleermuizen in Noord-Holland in kaart te brengen. Alle lof en hulde aan Kees Kapteyn, de auteur, die een dijk van een boek heeft neergezet. 'Vleermuizen in het landschap' is zonder overdrijving een mijlpaal in de kennis van vleermuizen. De grote waarde schuilt bovendien in de analyse over het voorkomen

van vleermuizen in relatie tot het landschap en de rol die vleermuizen (kunnen) spelen in het natuurbeleid. Bij dit boek past kortom maar één advies: kopen.

Nu is het dan de beurt voor de landelijke vleermuisatlas, en hopelijk komt ook nog eens in de andere provincies een gedegen provinciaal atlasproject van de grond, dat zich met het Noordhollandse project kan meten.

**Ludy Verheggen**

## DE AARDSTERREN VAN NEDERLAND EN BELGIË

**LEO M. JALINK**, *De aardsterren van Nederland en België*. Coulia 38, Supplement-1995, 65 pp., 19 kleurenfoto's, talrijke verklarende zwart-wit fig. in de tekst. Uitgave: Nederlandse Mycologische Vereniging, ISSN 0929.7839. Prijs f 15,-.

De publikatie kan besteld worden bij: Henk Lammers, Hoofdstraat 92, 5706 AM Helmond (Mierlo-Hout), Leo Jalink, p/a Rijksherbarium, Einsteinweg 2, 2333 CC Leiden (tel. 071-5273500 of 071-5274710).

De mycologen in Nederland en België wisten dat L. Jalink met deze studie bezig was. Deze studie was zeker nodig daar de nu tot onze ter beschikking staande, Nederlandstalige literatuur niet meer bij de tijd was. Erg verrast zijn met het resultaat!

In de inleiding wordt kort ingegaan op de historie, systematiek, oecologie en verspreiding van de aardsterren. Er wordt veel aandacht besteed aan de bouw van de aardsterren maar vooral ook aan de macroscopische kenmerken wat het gebruik van een microscoop, uitzonderingen daargelaten, vrijwel uitsluit. De terminologie is voornamelijk in het Nederlands wat de leesbaarheid opmerkelijk gemakkelijk maakt.

Via een tabellarisch overzicht, diverse determinatie- en hulpsleutels is het mogelijk (zelfs voor een leek) al de in de lage landen voorkomende aardstersoorten op naam te brengen.

In het taxonomisch gedeelte worden op duidelijke wijze een 20-tal soorten uitvoerig beschreven waarbij veel aandacht is besteed aan oecologie, voorkomen in Nederland en België en Europa. Verspreidingskaartjes geven een overzicht van voorkomen in Nederland. Een kleine kanttekening hier: alle in

Limburg gevonden soorten zijn jammer genoeg niet vermeld. Dit is geen nalatigheid van Jalink maar berust eerder op het feit dat niet alle soorten aan het paddestoel karteringsbureau zijn doorgegeven. Een 19-tal mooie kleurenfoto's verlichten het geheel. Zelfs van soorten die pas recentelijk uit Nederland bekend zijn. L. Jalink besluit met een uitgebreide literatuurlijst, registers van de Nederlandse en wetenschappelijke namen, synoniemen en index van vaktermen. Minpunten heb ik niet kunnen ontdekken. De ruim 4 jaren van studie die aan dit boekje ten grondslag liggen heeft L. Jalink niets aan het toeval overlaten! De kans dat een vondst nog als "indeterminabel" terzijde moet worden geschreven behoort mijn inziens tot het verleden.

Dit uitstekende en meest volledige boekje is niet alleen voor de beroeps- of amateurmycoloog maar ook voor eenieder met een warme interesse voor paddestoelen in het algemeen een must!

Aan de prijs hoeft het niet te liggen, deze is bijzonder laag, dit zeker dankzij een subsidie van de Nederlandse Mycologische Vereniging.

**Piet Kelderman**

## RECENT VERSCHENEN

**VRIENDEN DER NATUUR** jrg. 14 no. 2, 1996.

Adres: L. van Beierenstr. 1, 5913 VM Venlo, 077-3513772.

In het aprilnummer van het blaadje van Kring Venlo is een uitgebreid verhaal opgenomen over de plantengroei op de Grootte Heide bij Venlo (auteurs: H. van Dijk, P. Eenshuistra). Achtereenvolgens komen de heide, pioniervegetaties, graslandvegetaties en bossen en struwelen aan bod. Het onderzochte gebied (300 ha) is uitzonderlijk rijk, er werden 360 soorten hogere planten aangetroffen. Deze rijkdom is vooral te danken aan de heide- en droge graslandflora. Aangetroffen soorten zijn o.a. Welriekende agrimonie, Moeslook, Wolfskers, Herfststijloos, Rode dophei, Glad pazelzaad, Melige toorts en Bredereprijs.

In hetzelfde nummer staat een artikel over de blad- en levermossen van de Grootte Heide. Bij een inventarisatie in 1991 zijn 73 soorten gevonden. Mèt het oorlogstuig en de betonnen startbanen is een aantal zeldzame mossoorten verdwenen.

**KLEUKERS, R., K. DECLEER, E. HAES, P. KOLSHORN & B. THOMAS, 1996. The recent expansion of *Conocephalus discolor* in western Europe.** *Entomologist's Gazette* 47: 37-49. Tevens EIS-mededeling 73 (postbus 9517, 2300 RA Leiden). Dit artikel beschrijft de areaaluitbreiding van het Zuidelijk spitskopje, een sabelsprinkhaan. Door de opgenomen determinatiesleutel worden de verschillen tussen deze soort en de Rietsprinkhaan verduidelijkt. Daarna worden recente vondsten in Duitsland, België, Groot-Brittannië en Nederland besproken. De eerste melding in ons land stamt van 1990. Van de 9 vindplaatsen liggen er liefst 6 in Limburg (Swalmen, Ospel, Meinweg, Kesseleik, Tegelen, Isabellagreend). De oorzaak voor deze

expansie in noordelijke richting wordt gezocht in gunstige weersomstandigheden.

**KERKHOF, M.J.J. & K.H. PRINS, 1995. Biologische monitoring zoete rijkswateren: watersysteemrapportage Maas 1992.** 86 pp. RIZA, tel. 03200-70411.

Dit rapport geeft een overzicht van de ecologische toestand van de Maas van Eijsden tot de Biesbosch in 1992. Aan de hand van verzamelde informatie over vogels, vissen, water- en oeverplanten, ongewervelden, fyto- en zoöplankton en ecotoxicologie worden verbanden gelegd tussen de beschikbare gegevens. Tevens komen aanbevelingen voor beleid en beheer aan de orde. Er wordt onderscheid gemaakt tussen de deelsystemen Grensmaas, Gestuwde Maas, Maasplassen en Getijde Maas. Uit de gegevens blijkt dat ondieptes en aangetakte zijwateren op dit moment ondervetegenwoordigd zijn. Daarnaast zijn er onvoldoende natuurlijke overgangen van water naar land. De grootste belemmering voor ecologisch herstel is de afwezigheid van karakteristieke rivierecotopen zoals nevengeulen, oobos en stroomdalgrasland en de slechte zuurstofhuishouding.

**PROJECTBUREAU GRENSMAAS, 1996. Ecologische beheervisie Grensmaas.** 61 pp. Postbus 5700, 6202 MA Maastricht.

In dit door B. Peters samengestelde rapport wordt een visie gegeven op het toekomstige natuurbeheer van het natuurontwikkelingsgebied Grensmaas. De volgende basisprincipes worden geformuleerd: spontane ontwikkeling van een vrije grindrivier; beheer van een aaneengesloten gebied; natuurlijke begrazing; openstelling, voorlichting en communicatie. De mogelijkheden en beperkingen

voor het voorgestelde beheer komen uitgebreid aan bod. Het rapport gaat tevens in op de kansen voor natuurbeheer aan de Vlaamse kant. Er wordt voor gepleit om onderzoek en monitoring tot integraal onderdeel van het beheer te maken. Het Natuurhistorisch Genootschap prijkt op de lijst van geraadpleegde organisaties.

**DIJK, A.J. VAN, F. HUSTINGS, H. SIERDSEMA & T. VERSTRAEL, 1996. SOVON Broedvogelverslag 1993.** 74 pp. Te bestellen door f 25 over te maken op giro 2905988 t.n.v. SOVON, Beek-Ubbergen o.v.v. Monitoringrapport 1996/02.

In dit verslag worden broedvogelgegevens van 1993 uit de SOVON-projecten gepresenteerd. Helaas blijken enkele voor Zuid-Limburg typische soorten in deze regio onvolledig onderzocht te zijn (Grote gele kwikstaart, Kramsvogel, Europese kanarie, Grauwe gors). Dit landelijke rapport bevat ook veel interessante informatie over onze provincie. Een kleine greep: in de Grootte Peel broedden ongekend veel Geoorde futen (21 paar, waarvan 12 succesvol met 19 jongen) en werd een territorium van de Kwak vastgesteld. In het Meggelveld te Wessem zijn 260 nesten van de Blauwe reiger geteld. Het was een goed jaar voor de Kerkuil, met 32 broedsels (21 in 1992). Er werden minimaal 63 Nachtzwaluwen geregistreerd. De Draaihals bleef steken op één territorium. Bij Epen wist een paartje Waterspreeuwen 4 jongen groot te brengen. Door de ontdekking van een populatie Taigaboombkruipers in het Vijlenerbos werd Nederland een broedvogelsoort rijker. De Grauwe klauwier is alleen van de Hamert gemeld. Voor de Grootte Peel wordt een territorium van de Klapekster opgegeven. Valkenburg was goed voor 32 Europese kanaries.

**Jo van der Coelen**